

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Das Alte Testament Deutsch. Bd 22, 1-2.

Der Prophet Hesekiel übersetzt und erklärt von Walther Eichrodt. Verlag Vandenhoeck u. Ruprecht. Göttingen. 1959 Heft 1 Kap. 1-18. Seiten 1-160.—Heft 2. Kap. 161-422+Einleitung S. 1-38. 1966.

Τὸ μετὰ χειρὸς ὑπόμνημα τοῦ ἐπιφανοῦς παλαιοδιαθηκολόγου, συγγραφέως τῆς γνωστῆς «Θεολογίας τῆς Π. Διαθήκης» (I ἔκδ. 7; 1962. II. III ἔκδ. 4, 1961) καὶ καθηγητοῦ τῆς Βασιλείας, ἀρξάμενον νὰ ἐκδίδηται ἀπὸ τοῦ 1959 συνεπληρώθη μόλις πρὸ ὀλίγων μηνῶν. Τὰ εἰσαγωγικά ζητήματα ἐξετάζονται μετὰ πάσης ἐμβριθείας καὶ νηφαλιότητος, ἐπὶ τῇ βάσει πολυετοῦς εἰδικῆς μελέτης, ἐν τῷ τέλει τοῦ 2 τεύχους εἰς 37 σελίδας. Κατὰ τὸν Eichrodt ἡ προφητικὴ δρᾶσις τοῦ Ἰεζεκιὴλ συμπίπτει, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐσωτερικῶν μαρτυριῶν τοῦ βιβλίου του, ἄς θεωρεῖ οὗτος ὡς ἀξιοπιστοῦς, μεταξύ τῶν ἐτῶν 594 καὶ 571, ἀκολούθως δὲ σκιαγραφεῖται ἡ κρισιμωτάτη διὰ τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν ἐποχὴ ἐκείνη, χωρὶς νὰ παραλείπηται ἡ μνεία τῶν νεωτέρων, μάλιστα δὲ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας διατυπωθεισῶν ποικίλων ἀμφιβολιῶν καὶ εἰκτολογιῶν περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν ἐν λόγῳ μαρτυριῶν καὶ τῆς ἐνότητος τοῦ βιβλίου. (Torrey, Holscher, Bertholet, Hertrich κλπ.), ἔναντι τῶν ὁποίων ἴσταται οὗτος, ὡς καὶ οἱ Eissfeldt, Fohrer κ. ἄ., πολὺ διστακτικῶς. «Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μορφήν τοῦ προφητικοῦ κηρύγματος τοῦ Ἰεζεκιὴλ, εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ κειμένου τοῦ ὁποίου λόγῳ τῆς ἀσαθείας τοῦ Μασσοριτικοῦ, ἀναγνωρίζει μὲν τὴν ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα τῶν Ο', ἐκτιμᾷ δὲ προσηκόντως καὶ τὴν ἀξίαν τῶν νεωτέρων παραδοσιοῖστορικῶν ἐρευνῶν, πιστεύει ὅμως εἰς τὴν κατὰ βάσιν ἀξιοπιστίαν τοῦ Μασσορ. κειμένου, ἀναγνωρίζει τὴν εἰδολογικὴν ἐπίδρασιν τοῦ συγχρόνου αὐτῷ φιλολογικοῦ εἶδους τοῦ ἱερατικοῦ δικαίου (Sakralrecht) ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου προφήτου, ὡς συμβαίνει κατ' αὐτὸν εἰς πολὺς συμβολικὰς αὐτοῦ ἐκδηλώσεις (κεφ. δ' ἐξ., ιβ' 1-11, κδ' 3-5, 15-17 κλπ.).

«Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ βιβλίου τούτου, παραδέχεται τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν ἐπὶ τῇ βάσει προσωπικῶν σημειώσεων καὶ συμμετοχῆς ἐν γένει τοῦ προφήτου, ὡς συμβαίνει καὶ ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ Ἡσαίου, τοῦ Ἰερεμίου καὶ τοῦ Ζαχαρίου. Τὸ τελευταῖον δέ, ἐκτενέστερον καὶ σπουδαιότερον μέρος τῆς εἰσαγωγῆς ταύτης εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν ἀποστολὴν τοῦ προφήτου, ἀποστολὴν ἱερατικὴν καὶ προφητικὴν, ἀλλὰ καὶ θεολογικὴν.

«Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικότερον εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ βιβλίου ἐφαρμόζεται καὶ ἐν τῷ παρόντι ὑπομνήματι ἀριστοτεχνικῶς συνδεδασμένη μετὰ βαθυστοχάστου θεολογικῆς καὶ ἡ ἱστορικῆ καὶ φιλολογικῆ ἐρμηνεία, συνεπικουρούσης ἐπιμελεστάτης κριτικῆς τοῦ κειμένου τῇ δαφιλεῖ βεθεΐα τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'. Σημειοῦμεν ἰδιαιτέρως τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὁράματος τῆς κλήσεως μετὰ τῆς συναφοῦς θείας ἐντολῆς (α' 1-γ' 15), τοῦ ὁράματος τοῦ ναοῦ (η' ια'), περὶ τῶν ψευδοπροφητιῶν (ιγ'), περὶ τῆς ἀπίστου γυναικὸς καὶ περὶ τῆς εἰκόνος τῆς συζυγίης μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ σχέσεως τοῦ Ἰαβὲ (ις'), περὶ ὁμαδικῆς καὶ ἀτομικῆς εὐθύνης (ιη'), περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἁμαρτωλοῦ λαοῦ καὶ τῆς νέας λατρείας (κ'), τῶν ἀπειλητικῶν λόγων κατὰ τῆς Τύρου καὶ διὰ καὶ κατὰ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ (κς'-κη'), περὶ τοῦ καλοῦ ποιμένου (λδ'), περὶ τῆς ἐπαγγελίας διὰ τὰ ὄρη τοῦ Ἰσραὴλ, περὶ τοῦ ὁράματος τῆς ἀναζωογονήσεως τῶν νεκρῶν ὁστέων (λς'-λς') καὶ περὶ τοῦ νέου ναοῦ (μ-μη'). Καθ' ὅλου εἰπεῖν ἡ ἐρμηνεία τοῦ προφητικοῦ τούτου βιβλίου ἀναδεικνύουσα τὸν συγγραφέα αὐτῆς καὶ ὡς ἐρμηνευτὴν ἐφάμιλλον πρὸς τὸν θεολόγον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀποτε-

λεῖ πολῦτιμον ἀπόκτλημα τῆς ὅλης ἐρμηνευτικῆς ταύτης σειραῦς καὶ πολυτιμώτατον βοήθημα καὶ διὰ τὸν ὀρθόδοξον ἐρμηνευτὴν παρὰ πᾶσαν διαφωνίαν αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπι μέρους.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

James Barr, *Biblexegese und moderne Semantik. Theologische und Linguistische Methode in der Bibelwissenschaft.* Chr. Kaiser Verlag. 1965 Σελ. 308.

Ἐν τῷ μετὰ χεῖρας περισπουδάστῳ ἔργῳ του ὁ Σικῶττος τὴν καταγωγὴν, ἄλλοτε μὲν τῆς Καινῆς, νῦν δὲ τῆς Π. Διαθήκης καθηγγητῆς ἐν Manchester λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῶν παρατηρουμένων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐρμηνευτικῶν καταχρήσεων ἀσχολεῖται περὶ σοβαρὰ ἐρμηνευτικὰ προβλήματα τῆς Ἀγ. Γραφῆς ὑπὸ τὸ φῶς τῆς νεωτέρας Σημαντικῆς, ἀσκιῶν κριτικῆν ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἐφαρμογῆς εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Βίβλου, ἀφήνων δὲ κατὰ μέρος τὸ γενικώτερον ζήτημα τῆς σχέσεως τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως πρὸς τὴν θρησκευτικὴν γλῶσσαν καὶ εἰσηγούμενος κρεῖσσονά τινα φιλοσοφίαν τῆς γλώσσης. Τῆς ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ παρουσίας μεταφράσεως τοῦ βιβλίου εἰς τὴν Γερμανικὴν προτάσσεται πρόλογος τοῦ καθηγητοῦ Hans Conzelmann, μεθ' ὃν ἐπακολουθεῖ ὁ πρόλογος αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως (σ. 3-8). Σύγκριται δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἐκ δέκα κεφαλαίων, ἐξ ὧν ἐν τῷ I καθορίζονται τὰ ὄρια τοῦ ἐξετάζομένου προβλήματος (σ. 9-14)· ἐν τῷ II ἐρευνᾶται τὸ ἐπὶ τάπητος τῆς συγχρόνου βιβλικῆς ἐρμηνευτικῆς δὲξ ζήτημα τῆς διαφορᾶς μεταξὺ ἑλληνικῆς καὶ ἐβραϊκῆς νοοτροπίας (σ. 16-27)· ἐν τῷ III ἐξετάζονται μεθοδολογικὰ ζητήματα (σ. 28-53)· ἐν τῷ IV γίνεται διεξοδικὸς καὶ δὴ μεθ' ἱκανῶν παραδειγμάτων λόγος περὶ ρήματος καὶ ἐννοίας ἐνεργείας καὶ χρόνου (σ. 52-92)· ἐν τῷ V κεφ. ἀνακρίνονται διάφορα μορφολογικὰ συντακτικὰ φαινόμενα (σ. 93-110)· ἐν τῷ VI ἐξετάζονται ἐτυμολογικὰ καὶ ἄλλα συναφῆ ζητήματα ἐπὶ τῇ βᾶσει ὠρισμένων παραδειγμάτων (σ. 111-163)· ἐν τῷ VII ὁ λόγος εἶναι περὶ πίστεως καὶ ἀληθείας (σ. 164-165)· τὸ VIII κεφαλ. εἶναι ἀφιερωμένον εἰς κριτικὴν ἀναφερομένην εἰς τὸ γνωστὸν μνημειῶδες θεολογικὸν Λεξικὸν τῆς Καινῆς Διαθήκης τοῦ G. Kittel, ὅπερ συνεχίζει ὁ Friedrich (σ. 207-261). Ἐν τῷ IX κεφ. ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται περὶ τὸ θέμα «γλῶσσα καὶ βιβλικὴ θεολογία» (σ. 262-283), ἔνθα πραγματευόμενος περὶ τῆς σχέσεως τῆς βιβλικῆς γλώσσης πρὸς τὴν βιβλικὴν θεολογίαν λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ θίξῃ καὶ τὸ συναφές σπουδαιότατον, ὡς τὸ χαρακτηρίζει, πρόβλημα τῆς μεταφράσεως τῆς Βίβλου καθ' ὅλου, παρέχεται δὲ εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία νὰ συμπληρώσῃ τὰς καὶ ἐν προηγούμενοις κεφαλαίοις τοῦ παρόντος ἔργου ἀξιολόγους παρατηρήσεις του περὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ἐναντίον τῆς ὁποίας στρέφεται, ὡς λέγει, «συστηματικὴ ἐκστρατεία», τῶν μεταφραστῶν τούτων θεωρουμένων ὑπὸ τῶν πολεμίων αὐτῶν ὡς «ἠμῶν ἐξελληνιστῶν» τῆς Π. Διαθήκης διασπῶντων δῆθεν τὴν ἐνότητα τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσης καὶ νοοτροπίας, φέρει δὲ ὡς παράδειγμα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὸ τοῦ ἐξ ἐβραίων χριστιανῶν C. Tresmoniant (σ. 263-4). Τέλος ἐν τῷ X κεφ. ἐξετάζεται τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς χρήσεως τῶν βιβλικῶν γλωσσῶν ἐν ταῖς θεολογικαῖς σπουδαῖς (σ. 284-292). Ἐπακολουθοῦσι πίνακες συντηρήσεων, λέξεων ἑλληνικῶν καὶ ἐβραϊκῶν, ὀνομάτων καὶ πραγμάτων καὶ περιεχομένων (σ. 293-308). Ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀσκουμένη ἀδυσώπητος κριτικὴ στρεφόμενη πρὸ παντὸς κατὰ τῶν ὑπερβολῶν τῆς ψυχολογιοκρατίας ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐπιστήμῃ, (π.χ. προκειμένου περὶ τῆς ἐβραϊκῆς νοοτροπίας), ὡς καὶ κατὰ τοῦ εἰσέτι ἀσυμπληρώτου μεγάλου θεολογικοῦ λεξικοῦ τῆς K. Διαθήκης τῶν Kittel-Friedrich, δὲν παύει νὰ ἀποτελῇ, πρὸς τῇ ἀρνητικῇ καὶ σπουδαίαν θετικὴν συμβολὴν εἰς τὴν βιβλικὴν ἐρμηνευτικὴν, χρήσιμον καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν θεολογίαν.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Edwin D. Freed, *Old Testament Quotations in the Gospel of John, Supplements to Novum Testament. Vol. XI, Leiden. E. J. Brill. 1965. Σελ. 130.*

Ἐν τῇ μετὰ χειρας ἀξιοσπουδάσῳ ἐργασίᾳ ὁ συγγραφεὺς, διαπιστώσας τὴν ἔλλειψιν εἰδικῆς πραγματείας ἀφιερωμένης εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν θεολογικῶν ἐλατηρίων καὶ τῆς μεθόδου τῆς παραθέσεως τῶν ἐν τῷ δ' εὐαγγελίῳ χρησιμοποιουμένων χωρίων ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, προσπαθεῖ νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν ταύτην καθορίζων α) τὴν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τούτῳ θέσιν ἐκάστου παρατιθεμένου χωρίου τῆς Π. Διαθήκης ὑπὸ τὸ φῶς τῶν συμφραζομένων ἐν τῷ κειμένῳ, β) ἐὰν τὸ χωρίον προέρχεται ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου ἢ ἐξ ἑλληνικῆς μεταφράσεως, γ) τὴν συμβολὴν τῆς ἐξερευνήσεως ἐκάστου χωρίου εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Ἰωάννου πρὸς τοὺς Συνοπτικοὺς καὶ δ) κατὰ πόσον διαφωτίζει τὸ ζήτημα περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου χρήσεως τῶν ὑποτιθεμένων ἀρχηγόνων χριστιανικῶν *testimonia*. Ἡ ἐργασία αὕτη διαιρεῖται εἰς δέκα πέντε παραγράφους, ὑπὸ τοὺς ἐξῆς τίτλους: Ὁ Ἰησοῦς καὶ ὁ Βαπτιστής, ὁ καθαρισμὸς τοῦ ναοῦ, ὁ ἐξ οὐρανοῦ ἄρτος, διδασκαλοὶ Θεοῦ, ποταμοὶ ζῶντος ὕδατος, τὸ σπέρμα τοῦ Δαυὶδ, Θεοὶ ἐστί, ἡ εἴσοδος τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἡ ἀπιστία τοῦ ὄχλου, ὁ προδότης, τὸ μῖσος δωρεάν, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ διαμερισμὸς τῶν ἱματίων, ἡ διψὰ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τέλος ἡ συντριβὴ τῶν ὀστέων τῶν καταδίκων καὶ ὁ λογισμὸς τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἰησοῦ (σελ. 1-116). Ἐπακολουθεῖ ἔκθεσις τῶν ἐπὶ μέρος συμπερασμάτων τῆς αὐτοτελοῦς ἐν πολλοῖς ἐρεῦνης τοῦ συγγραφέως περὶ τῆς χρήσεως χωρίων τῆς Π. Διαθήκης ἐν τῷ δ' Εὐαγγελίῳ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ Συνοπτικὰ καταδεικνυομένης τῆς πρωτοτυπίας τῆς ὑπὸ τοῦ δ' εὐαγγελιστοῦ χρήσεως χωρίων ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, παρὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς μεθόδου τοῦ εὐαγγελιστοῦ τούτου πρὸς τὴν τοῦ ἐκ τοῦ Κουμράν ὕλικου.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Peter Borgen, *Bread from Heaven. An exegetical Study on the concept of Manna of the Gospel of John and the writings of Philo. Supplements to NOVUM TERTAMENTUM Vol. X. Leiden. E. J. Brill. 1965. Σελ. 217.*

Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης ἐξηγητικῆς κριτικῆς πραγματείας, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς κριτικῆς ἀναλύσεως τοῦ δ' εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ Bultmann καὶ τῶν ἔργων τοῦ Φίλωνος ὑπὸ τοῦ Bousset, ἀσχολεῖται ἐνταῦθα περὶ τὴν συγκριτικὴν ἐρευναν τῆς χρήσεως τοῦ μάννα τῆς Π. Διαθήκης ἐν τε τῷ εἰρημένῳ εὐαγγελίῳ καὶ παρὰ Φίλωνι ὑπὸ τὸ φῶς τῆς παλαιστίνου μιδρασιακῆς καὶ ἀγγαδικῆς ἐρμηνευτικῆς παραδόσεως ἀπ' ἐνὸς καὶ τῆς σχέσεως παλαιστίνου καὶ ἀλεξανδρινοῦ Ἰουδαϊσμοῦ μετὰ τῶν ἑλληνιστικῶν τοῦ τελευταίου τούτων ἐπιδράσεων ἀπ' ἑτέρου. Ἡ πραγματεία αὕτη ἀποτελεῖται ἐξ ἑξ κεφαλαίων, ἐν οἷς ἐξετάζονται ἡ χρῆσις τῆς ἀγγαδικῆς παραδόσεως τὰ ἑλληνιστικὰ πρότυπα, ἡ μιδρασιακὴ μέθοδος καὶ ἡ θεματολογία καὶ ἡ ὀρολογία, ἡ σχέσις μεταξὺ οὐρανοῦ φιλοσοφίας τῆς Ιουδαϊκῆς συναγωγῆς καὶ τῆς ἐγκυκλίου ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἰδεολογίας παρὰ Φίλωνι καὶ ἡ μοναδικὴ θέα τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Ἰησοῦ, τῷ υἱῷ τοῦ Ἰωσήφ παρ' Ἰωάννη. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἐναντίον τῆς ὀξείας διακρίσεως μεταξὺ τοῦ γηγενοῦς καὶ τοῦ ἑλληνιστικοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. δὲν δέγεται τὴν ἐξάρτησιν τοῦ Ἰωάννου ἀπὸ τοῦ Φίλωνος, θεωρεῖ ἀμφοτέρους ὡς ἀπαράλληλα φαινόμενα, διαφέροντα ὅμως, πρὸς τοὺς ἄλλοις, κατὰ τὴν μέθοδον τῆς ἐρμηνείας τῆς Π. Διαθήκης καὶ δὴ τὸν μὲν Φίλωνα ὡς διατελούντα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Συναγωγῆς, τὸν δὲ Ἰωάννην δῆθεν ὑπὸ μυστικίζουσαν ἰνδουιστικὴν ἐπίδρασιν σχολῆς τινος τῆς Πενταπόλεως μετὰ τῆς ῥῆξιν αὐτῆς πρὸς τὴν Συναγωγὴν.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Sources Chrétiennes. Les éditions du Cerf. Paris.

Τῆς σπουδαιότητος ταύτης ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἱησοῦίτου καθηγητοῦ τοῦ ἐν Λυὸν ρωμαιοκαθολικοῦ πανεπιστημίου κ. Cl. Mondesert (Ἰδρυταὶ H. de Lubac καὶ J. Daniélou) ἐκδόσεως ἐλλήνων, σύρων καὶ λατίνων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ὡς καὶ μεσαιωνικῶν δυτικῶν συγγραφέων, ἐξεδόθησαν κατὰ λῆγον ἔτος οἱ ἐξῆς τόμοι περιέχοντες εἰσαγωγὴν, τὸ πρωτότυπον κείμενον κριτικῶς κεκαθαρμένον, γαλλικὴν μετάφρασιν καὶ σχόλια.

1. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Πρὸς Θεόδωρον μοναχόν. Σελ. 332.

Μία ἐπιστολὴ αὐτοῦ πρὸς νεαρὸν μοναχὸν μελετῶντα νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν μοναχικὴν πολιτείαν, μία σχετικὴ πραγματεία καὶ ἕν σημειώμα ἀμφιβόλου ἀξιοπιστίας ἐπικαλούμενον τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου πατρὸς καὶ δῆθεν προκαλέσαν τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ. Τῆς ἐκ σελ. 332 ἀρίστης ταύτης ἐκδόσεως ἐπεμελήθη ὁ ἐν τῷ ρωμαιοκαθολικῷ πανεπιστημίῳ τῆς Αἰλλης καθηγητῆς κ. Jean Dumorier. Προτάσσεται εἰσαγωγὴ περὶ τοῦ ἀντιοχειανοῦ μοναχισμοῦ, περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ τόμου, περὶ τοῦ Θεοδώρου, περὶ τῆς χειρογράφου παραδόσεως καὶ τῶν παλαιῶν μεταφράσεων τῆς ἐπιστολῆς καὶ τῆς πραγματείας, μεθ' ἧ ἐπακολουθεῖ τὸ πρωτότυπον μετὰ μεταφράσεως γαλλικῆς καὶ σχολίων. Ἐν τέλει παρατίθενται παλαιὰ λατικὴ μετάφρασις μετὰ κριτικῶ ὑπομνήματος, πινάκων τῶν βιβλικῶν χωρίων καὶ τινων ἐλληνικῶν λέξεων.

2. Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης. Περὶ παρθενίας. Σελίδες 678.

Τῆς πράγματι μνημειώδους ταύτης ἐκδόσεως τοῦ ἐν λόγῳ ἀριστουργήματος, ἦν μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ κατόπιν πολλῶν μελετῶν περὶ τῆς σημασίας τῆς ἱεῤῥας παρθενίας ἐν τῇ πατερικῇ γραμματείᾳ ἀνέλαβεν ὁ κ. Michel Aubineau, προτάσσεται εὐρεῖα βιβλιογραφία, πρόλογος (σελ. 1-28), ἐμπεριστατωμένη εἰσαγωγὴ ἀφιερωμένη εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, εἰς τὴν ρητορικὴν αὐτοῦ, εἰς τὰς πηγὰς τῆς πραγματείας, εἰς τὴν πνευματικὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ κείμενον τῆς πραγματείας, εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὁποίου ἐπωφελεῖται καὶ τὴν κριτικὴν ἐκδοσιν τοῦ W. Jaeger καὶ τῶν συνεργατῶν του, ἐν οἷς καὶ ὁ ἡμέτερος Καβαρὸς (σ. 29-243). Ἐπακολουθοῦσι τὸ πρωτότυπον κείμενον μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ δαψιλῶν σχολίων (σ. 244-561), τρία παραρτήματα (σ. 563-577) καὶ πίνακες βιβλικῶν χωρίων καὶ ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἐλληνικῶν λέξεων καὶ περιεχομένων.

3. Μανουὴλ Β' Παλαιολόγου Διάλογος μετὰ τινος Πέρσου ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας. Ζ'. διάλεξις — Introduction, texte critique, traduction et notes par Théodore Khoury. Pages 248.

Πολὸ ἐνδιαφέρουσα ἐκδοσις οὐ μόνον μαρτυροῦσα περὶ τῆς σπουδαίας ἀναγεννήσεως τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα καὶ τῆς συναφοῦς πρὸς ταύτην ἀνθήσεως διαπρεπῶν συγγραφέων (Θεοδ. Μετοχίτου, Νικηφ. Γρηγορᾶ, Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ἰ. Κατακουζηνοῦ, Νικ. Καβάσιλα κλπ.), ἀλλὰ παρεχούσης καὶ δεῖγμα τῆς τε θεολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς μορφώσεως τοῦ ἐκλεκτοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν ἀναριθμητῶν θρησκευτικῶν συζητήσεων χριστιανῶν μετὰ μουσουλμάνων. Πρόκειται δὲ περὶ ἀνεκδότου κειμένου τοῦ γνωστοῦ βυζαντινολόγου Θεοδ. Χούρη ἀσχολουμένου περὶ παρεμφερεῖς μελέτας Πρβλ. τὸ ἔργον του Les théologiens byzantins et l' Islam. 2 τόμοι, Beyrouth. 1966.

4. Augustin d' Hippone, Sermons pour la Pâque. Introduction, texte critique et notes de Suzanne Poque agrégée de l' Université. Σελ. 388.

Λίαν ἐνδιαφέρουσα ἐκδοσις καθιστῶσα τὸν ἀναγνώστην κοινῶν τῆς εὐσεβείας, τῆς

σοφίας καὶ τῆς λογοτεχνικῆς δυνάμεως τοῦ κορυφαίου Λατίνου πατρὸς τῆς ἀδαιρέτου ἐκκλησίας καὶ μουσα ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ καὶ ἡμᾶς εἰς τε τὰ βᾶθη τοῦ κεντρικοῦ μυστηρίου τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα καὶ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μνημειώδους κύκλου τῶν πασχαλινῶν λόγων τοῦ ἀθανάτου κύκνου τῆς Ἰπῶνος.

5. Anselme de Havelberg. Dialogues. Livre I. Renouveau dans l' Église — Texte latin, note préliminaire, traduction, notes et appendice par Gasten Salet.

Τὸ μετὰ χεῖρας βιβλίον τῆς σειρᾶς τῶν μοναστικῶν δυτικῶν κειμένων προῖον τοῦ καλάμου ζηλωτοῦ ἐπισκόπου τοῦ Havelberg (τοῦ Βραδεμβούργου) τοῦ ιβ' αἰῶνος προσετιμήθη ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ λόγῳ τοῦ ἐπικαίρου διὰ τὴν μετὰ τὴν Β' Βατικάνιον σύνοδον ἐποχὴν οὐ μόνον λόγῳ τοῦ θέματος τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ περιεχομένου.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Ι Γ ἑ ν ἰ κ ο ν. Τοῦ γνωστοῦ θεολογικοῦ περιοδικοῦ τοῦ ἐκδιδομένου γαλλιστὶ ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ φιλενωτικῷ μοναστηρίῳ τοῦ Chevetogne ἐν Βελγίῳ ἐδημοσιεύθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο δύο τεύχη ἀσχολούμενα, ὡς συνήθως, περὶ ἐπίκαιρα διεκκλησιαστικά θέματα, οἷα εἶναι περὶ τῆς δογματικῆς διατάξεως τῆς Βατικάνιου Συνόδου περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸν τίτλον *Lumen Gentium* (J. J. von Allmen), περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως τῆς Φερράρας καὶ τῆς Φλωρεντίας (J. Décarreaux), περὶ τῆς προσπάθειας τῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῇ νέᾳ οἰκουμενικῇ καταστάσει (W. Visser t' Hooft), σημειώματα περὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ Ἰνστιτούτου ἐν Ἱερουσαλήμ, περὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ ἀπολογισμοῦ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου (τοῦ Α. Κηζαεφ), περὶ τῆς σχέσεως τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, θρησκευτικὰ χρονικά, βιβλιογραφία κλπ.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Ἱ ἑ ρ ᾶ μ ο ν ῆ Ζ ε ρ μ π ῖ τ σ η ς. Ἀ ν ἑ κ δ ο τ α π ε ρ ῖ α ὕ τ η ς ἔ γ γ ρ α φ α. Κ ε ι μ ἡ λ ι α. Εἰς ἀρκούντως καλλιτεχνικὴν ἔκδοσιν ὁ ἡγούμενός της ἀρχιμ. Θεόφιλος Σιμόπουλος, πτυχιούχος τῆς θεολογίας, περιέλαβε εἰς τὸ πρῶτον μέρος τὴν ἱστορίαν τῆς παρὰ τὰς ὑπηρείας τοῦ Ταυγέτου καὶ ἐπὶ λόφου δεσποζόντος τῆς πρὸς ἀνατολὰς λακωνικῆς κοιλάδος Μονῆς τῆς Ζερμπίτσης, καθὼς καὶ τῶν μετοχίων αὐτῆς (σελ. 15-153). Εἰς τὸ δεύτερον μέρος αὐτῆς (σελ. 157-253) ἐλύεται ἰδιαιτέρως τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ Πατριαρχικῶν, Βασιλικῶν, ἰδιωτικῶν, τουρκικῶν δημοσιευομένων ἀνεκδότων ἐγγράφων, πρὸ παντὸς δὲ ἐκ τῶν εἰκόνων τοιχογραφιῶν τῆς Μονῆς Ζερμπίτσης καὶ τοῦ ἤδη μετοχίου αὐτῆς Μονῆς Γόλας, καθὼς καὶ τῶν εἰκόνων τῶν κειμηλίων τῆς Μονῆς. Εἴκοσι καὶ τέσσαρες ἀπεικονίσεις τοιχογραφιῶν τῆς μονῆς Ζερμπίτσης καὶ περὶ τὰς δέκα καὶ ἕξ τῆς μονῆς Γόλας, περιλαμβάνονται εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος, πᾶσαι ἐνδιαφέρουσαι καὶ πολὺ ἐπιτυχεῖς. Προέχουσιν οἱ ἐν τῇ κεντρικῇ κόγχῃ τοῦ ἱεροῦ βήματος παραστάσεις, εἰς τὰς ὅποιας, εἰς τρεῖς ὑπαλλήλους σειρὰς, τὴν μίαν κάτωθι τῆς ἄλλης, ἀπεικονίζονται πρώτη ὑπεράνω πασῶν ἡ θεία λειτουργία τοῦ Κυρίου μετὰ τῶν ἀγγέλων, ἐν τῷ ὑπερουρανίῳ θυσιαστηρίῳ, δεύτερα, εἰς τὸ μέσον ἡ θεία λειτουργία τοῦ Κυρίου μετὰ τῶν Ἀποστόλων, μεταξύ τῶν ὁποίων, εἰς τὸ δεξιόν, διακρίνεται ὁ Ἰούδας ἐξερχόμενος τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, καθ' ὃν χρόνον φέρει τὴν χεῖρα μετὰ τοῦ ἄρτου τοῦ τριβολίου ἐπὶ τοῦ στόματος, παρὰ τὸν ὄμιον δ' αὐτοῦ ἀκολουθεῖ τοῦτον ὁ διάβολος. Εἰς τὴν τρίτην σειράν εἰκονίζονται οἱ Πατέρες Βασίλειος, Χρυσόστομος, Γρηγόριος, Κύριλλος, Ἰσίδωρος καὶ Ἀθανάσιος μετὰ τὰς λειτουργικὰς δέλτους ἐπὶ τῶν χειρῶν ἐστραμμένοι εἰς τὸ ἐν τῷ κέντρῳ εἰκονιζόμενον ἐπίγειον θυσιαστήριον, ἐφ' οὗ παρίσταται ὁ «Μελισμός», ἦτοι ὁ Ἰησοῦς Χριστός ὡς παιδίον μικρὸν ἐπὶ τοῦ δισκαρίου, ἐν εἵδει λίκνου, παρ' ᾧ ὑψοῦται τὸ ἱερὸν ποτή-

ριον. Ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Ἱ. Μ. Γόλας ἀξίαι ἰδιαιτέρας μνείας τυγχάνουν αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὸ ἔτος 1632 ὑπ' ἀριθ. 64 «Ἀποθέωσις τῆς Θεοτόκου», ὑπ' ἀριθ. 69 «Ἡ κατὰ κεφαλῆς σταύρωσις τοῦ ἀποστόλου Πέτρου», ἐν ἧ ζωγραφεῖται ὁ κορυφαῖος ἐσταυρωμένος μετ' τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω καὶ τοὺς πόδας πρὸς τὰ ἄνω, καθὼς καὶ αἱ τοιχογραφίαι τοῦ νάρθηκος τῆς αὐτῆς Μονῆς: Ὁ Χίλων ὁ σοφός, ὁ Πλάτων, καὶ ἡ Σίβυλλα.

Ἐκ τῶν κειμηλίων τῆς Μονῆς ἐκτός τοῦ εἰς τὸ ἔτος 1538 ἀναγομένου χρυσοκεντήτου Ἐπιταφίου, ἀρίστης τέχνης, ὑπάρχει χρυσοκεντήτος ὡσαύτως καὶ ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, χρονολογούμενη ἀπὸ τοῦ 1770. Ἀρκούντως ἐπιμελελημένη καὶ ἡ τέχνη τοῦ κεντήτου τούτου. Ἡ χρονολογία τῆς δὲ ἐγείρει τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἴσως ἐφιλοτεχνήθη ἐξ ἀφορμῆς ἀκολουθίας ἐπιταφίου θρήνου ἐπὶ τῇ Κοιμῆσει τῆς Παναγίας, κρατησάσης ἐνιαχοῦ εἰς πολὺ μεταγενεστέραν ἐποχὴν.

Τὴν προσοχὴν μου εἴλκυσε τὸ ὑπ' ἀριθ. 92 χρυσοκεντήτον πολύτιμον ὁμολογούμενός ἀμφιον, τὸ ὁποῖον κατονομάζεται «ὠμοφόριον», χρονολογούμενον δὲ ὡς τοῦ 16 αἰῶνος. Εἶναι πολὺ στενόν. Ἔχει πλάτος 0,127 μ., μῆκος δὲ 2,66. Ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ θέσῳρει τις τοῦτο μᾶλλον ὡς ὀράριον διακονικόν. Τόσον πολύτιμον ὅμως! Τὸ ὅτι φέρει εἰς τὸ μέσον πόλον μετὰ παράστασιν τοῦ Χριστοῦ ἐν προτομῇ ἐντός ἐγκολπίου, ἐκατέρωθεν δὲ ἀκολουθοῦν ἀνά ἓν σεραφεῖμ καὶ ἀντιστοιχῶς αἱ παραστάσεις τοῦ Προδρόμου καὶ τῆς Θεοτόκου μᾶλλον δηλοῖ ὅτι τὸ ἀμφιον ἐφέρετο ἐπὶ τοῦ τραχήλου, ὥστε ὁ πόλος νὰ πίπτῃ κάτωθι τῆς κεφαλῆς τοῦ λειτουργοῦ, αἱ παραστάσεις δὲ τῆς Παρθένου καὶ τοῦ Προδρόμου παρὰ τοὺς ὤμους αὐτοῦ. Ἐπὶ πλεόν ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀμφίου ὡς ὠμοφορίου ἐγένετο ὑπὸ ἐφόρου Βυζαντινῶν ἀρχαιότητων, οἰκείως καὶ πρὸς τὴν θεολογίαν ἔχοντος.

Τὸ καταπληκτικώτερον ἐξ ὧν, παρατίθενται φωτοτυπία ἐξ εὐαγγελίου τῆς Μονῆς χειρογράφου ἐπὶ περγαμηνῆς μικρογραμμάτου γραφῆς 11ου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον, ὡς ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ περὶ τῆς Ἱ. Μονῆς Ζερμπίτης ἀξιολόγου συγγράμματος (ἐν σελ. 88) «θεωρούμενον ὡς ἀπολεσθὲν» «εὐρέθη ἀπερριμμένον ἐν τινι ἐρμαρίῳ τῶν ὑπὸ κατεδάφισιν τότε κτιρίων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης» ὑπ' αὐτοῦ «ὡς καὶ δύο χειρόγραφοι λειτουργικοὶ δέλτοι καὶ Νομοκάνων γεγραμμένοι ὑπὸ τοῦ Γαλακτιῶνος καὶ Πατριαρχικὰ σιγίλλια». Ταῦτα ἤδη εὐρίσκονται εἰς καλλιδομον μεγάλην ἀλθουσαν, ἣν ἀνήγγειρεν ὡς στέγην τῆς Νεότητος ὁ ἤδη Μητροπολίτης κ. Κυπριανός, καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ στεγάζεται οὐ μόνον ὀλόκληρος ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἱ. Μονῆς Ζερμπίτης, ἀλλὰ καὶ τὸ ἱστορικὸν ἀρχεῖον Σπάρτης.

Εὐαγγελιστάριον μεμβράνινον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος εὐρισκόμενον ἐν Σπάρτῃ! Ἄρα γε περιέγραψε τοῦτο ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς περὶ τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ. ἀσχολουμένων συναδέλφων;

Οἱ ἡγοῦμενοι δὲν μᾶς ἔχουν συνειθίσει μετὰ τιαύτας συγγραφάς, ἀναφερομένας εἰς τὰς ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτῶν μονάς. Ἐὰν ἐπληθύνοντο αὐταί, θὰ ἐγίνοντο γνωστοὶ καὶ εὐρύτερον, ποῖοι θησαυροὶ καλλιτεχνικοὶ περισώζονται ἀκόμη εἰς πολλὰ ἐγκαταλελειμμένα σχεδὸν ἀνεπίβλεπτα βυζαντινὰ μνημεῖα καὶ πόσον ἡ εὐσέβεια τῶν προγόνων μας ὑπέβρε γενναϊόδωρος εἰς τὸν ἐμπλουτισμὸν τῶν ἱερῶν τούτων σκηνομαμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἄνθρωποι φεύγοντες τὰ τοῦ κόσμου προσέφευγον, ἵνα ἀφιερῶσιν ἐξ ὀλοκλήρου ἑαυτοὺς εἰς τὸν Θεόν. Ἄς εὐχηθῶμεν ὁ ἡγούμενος τῆς Ζερμπίτης νὰ εὕρῃ καὶ ἄλλους μιμητάς.

Π. Τρεμπέλας

Μέγας Α. Φαράντου, Περὶ θείας προνοίας καὶ προορισμοῦ, κατὰ τὴν διδασκαλίαν Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου. Ἐνασίμως ἐπὶ διδακτορικᾷ διατριβῇ, ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι 1966, σελ. ιστ' + 274, σχ. 80ν.

Ἡ μελέτη τῆς ὀφαιτέρας Βυζαντινῆς Θεολογίας μέχρι τῶν περὶ τὴν ἄλωσιν τῆς

Κωνσταντινουπόλεως χρόνων ἀποτελεῖ χρέος ἐπιτακτικὸν καὶ ἐπεῖγον τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς Θεολογίας. Ἰδιαιτάτα ἡ Βυζαντινὴ Μυστικὴ Θεολογία, ὡς καὶ ἡ Ἀντιρρητικὴ κατὰ τῶν Λατίνων, χρήζουσι βαθείας ἐρεύνης καί, πρὸς τῇ Πατερικῇ, χρησιμοποίησεως ἐκ μέρους τῶν νέων ὀρθοδόξων θεολόγων, ὡς τοῦτο πολλὰκις συνεστήσαμεν εἰς τοὺς ἡμετέρους φοιτητάς. Ἐντεῦθεν καὶ τινες τούτων ἐστράφησαν ἤδη πρὸς τὴν ἐρευναν τοῦ ἐν πολλοῖς ἀνεξερευνητοῦ τούτου θεολογικοῦ πεδίου, ἐν οἷς καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς ἀνά χεῖρας ἐναισίμου ἐπὶ διδασκαλίᾳ διατριβῆς, τῆς ἐγκριθείσης ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἡμῶν, κ. Μέγας Α. Φαράντος, ὅστις ἐπραγματεύθη ἐν αὐτῇ τὴν περὶ θείας προνοίας καὶ προορισμοῦ διδασκαλίαν τοῦ πρώτου μετὰ τὴν ἄλωσιν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ ἐπιφανεστάτου Βυζαντινοῦ θεολόγου Γενναδίου Σχολαρίου.

Ὁ σ., μετὰ πρόλογον καὶ εἰσαγωγὴν, ἐν ἧ ἐξετάζει συντόμως «τὸ θεολογικὸν καὶ φιλοσοφικὸν περιβάλλον τῆς ἐποχῆς Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἔργων αὐτοῦ», (καὶ δὴ τὰς σχέσεις τοῦ Βυζαντίου α) πρὸς τὴν Δύσιν, β) πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ γ) τὰς ἐνδοβυζαντινὰς πνευματικὰς ἀντιθέσεις), διαίρει τὴν διδασκαλίαν του εἰς τρία κεφάλαια, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἐπιγράφεται «ἡ συντήρησις τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ», τὸ δὲ δεύτερον «ἡ κυβέρνησις (πρόνοια) τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ», καὶ τὸ τρίτον «τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν τῆς περὶ προνοίας καὶ προορισμοῦ διδασκαλίας τοῦ Σχολαρίου».

Εἶτα ὁ σ. πραγματεύεται τὸ περιεχόμενον τοῦ πρώτου κεφαλαίου περὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (σ. 14-69) εἰς τέσσαρας παραγράφους: Ἐν τῇ πρώτῃ τούτων ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ δὴ πρῶτον μὲν περὶ τῆς ὑπάρξεως, τῆς οὐσίας καὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Θεοῦ, δεύτερον δὲ περὶ τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τῶν κατ' αὐτὴν, φρονῶν ὅτι ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ κόσμου συνάπτεται πρὸς τὴν περὶ Θεοῦ ἔνοιαν καὶ πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργίαν τοῦ κόσμου. Ἡ ἔκθεσις ὅμως τῆς περὶ τῶν δύο τούτων θεμάτων διδασκαλίας τοῦ Σχολαρίου εἶναι βραχεῖα, περιοριζομένη μόνον εἰς τὴν διδασκαλίαν του περὶ προνοίας. Ἐν τῇ δευτέρᾳ παραγράφῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ δὴ ἔθθεν μὲν περὶ τῆς ἔνοιας καὶ τῆς σχέσεως τῶν ὄρων: δημιουργία, πρόνοια, συντήρησις καὶ κυβέρνησις, ἔθθεν δὲ περὶ τῆς συντηρήσεως ἐν γένει καὶ ἰδιαιτέρως τῶν οὐρανίων σωμάτων, τῶν Ἀγγέλων καὶ τῶν ἐπὶ μέρους ὄντων. Ἐν τῇ τρίτῃ παραγράφῳ ἐξετάζεται ἡ συντήρησις τῶν ἀνθρώπων καὶ δὴ τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Ἄλλ' ἰδιαιτέρος λόγος γίνεται περὶ τῆς ψυχῆς γενικῶς καὶ εἰδικώτερον περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ χρόνου δημιουργίας τῶν ψυχῶν, ἐξεταζομένων τῶν ὑπάρχουσιν τριῶν θεωριῶν περὶ τῆς προϋπάρξεως τῶν ψυχῶν, τῆς μεταφυτεύσεως καὶ τῆς ἀμέσου δημιουργίας αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Τέλος ἐν τῇ τετάρτῃ παραγράφῳ γίνεται λόγος περὶ τῶν φυσικῶν νόμων καὶ περὶ τοῦ θαύματος.

Ἐπειτα τὸ δεύτερον κεφάλαιον τῆς διατριβῆς, τιτλοφορούμενον «ἡ κυβέρνησις (πρόνοια) τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ» (σ. 70-178), τὸ ὅποιον, μετὰ γενικὰ τινα περὶ τῶν ὄρων «πρόνοια» καὶ «κυβέρνησις», ὑποδιαιρεῖται εἰς 8 παραγράφους. Ἐν τῇ πρώτῃ τούτων γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐν γένει θείας προνοίας, ἧτοι παρέχονται ἡ ἔννοια τῆς προνοίας καὶ διάφοροι «ἀποδείξεις» περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, δηλαδὴ ἡ τελολογικὴ, ἡ φιλοσοφικὴ, αἱ ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, ἐκ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας, ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ τῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τέλος ἀπόδειξις ὑπάρξεως αὐτῆς ἐκ τῆς θείας προνοίας. Ἐν τῇ δευτέρᾳ παραγράφῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν γένει, παρεχόμενου καὶ τοῦ ὀρισμοῦ αὐτῆς. Ἡ τρίτη ἐπιγράφεται περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν ὄντων καὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διαπραγματευομένη πρῶτον περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν ὄντων καὶ δεύτερον περὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ τετάρτη παράγραφος ἐπιγράφεται ὁ αἰδιος ἐν τῷ Θεῷ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἐπαρκῶς ἀναπτύσσεται ὑπὸ τοῦ σ., συγκεντρώσαντος καὶ ἐπεξεργασθέντος συστηματικῶς τὸ ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Σχολαρίου σχετικὸν ὕλικόν. Ἐν τῇ πέμπτῃ

παράγραφῳ, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἢ πρόνοια τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ σ. παρέχει πρῶτον τὸν ὀρισμὸν καὶ τὴν ἔννοιαν ταύτης καὶ εἶτα τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐξετάζεται ἐν τῇ ἐπομένῃ ἑκτῇ παραγράφῳ ἡ ἐν χρόνῳ σχέσις καὶ συνεργασία τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος πρὸς ἐπιτέλειον τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρώπου, πρὸς τοῦτο δὲ διερευνῶνται ἔνθεν μὲν τὰ εἶδη τῆς προνοίας καὶ οἱ τρόποι τῆς ἐκδηλώσεως αὐτῆς ἐν τῇ ζωῇ τοῦ ἀνθρώπου, ἔνθεν δὲ ὁ ἀνθρώπινος παράγων εἰς τὸ ἐν χρόνῳ ἔργον τῆς θείας προνοίας. Ἐν τῇ ἑβδόμῃ παραγράφῳ ὁ σ. ἐξετάζει τὰ ἐπὶ μέρους θέματα τῆς θείας προνοίας, ὁμιλῶν περὶ τῆς προσευχῆς, τοῦ προβλήματος τῆς παρουσίας τοῦ κακοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου, τῆς Θεοδικίας, τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τῶν καταπολεμουμένων διὰ τῆς πρὸς τὴν προνοίας καὶ προορισμοῦ διδασκαλίας, τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ ἱστορίᾳ, καὶ τῶν σχέσεων καὶ τῶν διαφορῶν μεταξύ συντηρήσεως, κυβερνήσεως καὶ θείας χάριτος. Τέλος ἐν τῇ ὀγδόῃ παραγράφῳ διερευνᾶται τὸ μετὰ τὸν θάνατον τέλος τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὀρθοδόξου ἐσχατολογίας.

Ἐν τῷ τρίτῳ καὶ τελευταίῳ κεφαλαίῳ ἐρευνᾶται τὸ σπουδαῖον πρόβλημα τῶν πηγῶν ἐν τῇ περὶ προνοίας καὶ προορισμοῦ διδασκαλίᾳ τοῦ Σχολαρίου (σ. 179-260). Μετὰ γενικά τινα γίνονται λόγος ἐν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ περὶ τῆς θέσεως τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ περὶ θείας προνοίας διδασκαλίᾳ τοῦ Σχολαρίου καὶ ειδικώτερον αἱ ἀσκηθεῖσαι ἐπὶ τοῦ Σχολαρίου φιλοσοφικαὶ ἐπιδράσεις: α) εἰς τὸ περὶ Θεοῦ δόγμα, β) εἰς τὴν περὶ τῶν αἰθίων ἐν τῷ Θεῷ λόγων ἢ παραδειγμάτων διδασκαλίαν, γ) εἰς τὴν περὶ ψυχῆς διδασκαλίαν, δ) εἰς τὴν περὶ κακοῦ διδασκαλίαν, ε) εἰς τὴν «κατὰ λόγον ζῆν» διδασκαλίαν, στ) εἰς τὰς περὶ κόσμου ἀντιλήψεις, εἶτα δὲ ἐξετάζονται ζ) ἡ περὶ προνοίας διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν τοῦ Σχολαρίου, καὶ η) ἡ περὶ Ἐιμαρμένης διδασκαλία τῶν Στωϊκῶν καὶ τοῦ Πλήθωνος καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν περὶ προνοίας διδασκαλίαν τοῦ Σχολαρίου. Ἐν τῇ δευτέρᾳ παραγράφῳ ἐξετάζονται ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις ὡς πηγαὶ ἐν τῇ περὶ προνοίας καὶ προορισμοῦ διδασκαλίᾳ τοῦ Σχολαρίου. Ἐν ἀρχῇ ταύτης ὁ σ. διαπιστοῖ, ὅτι ὁ Σχολάριος εἶναι κατ' οὐσίαν βιβλικὸς καὶ πατερικὸς συγγραφεὺς, ἐξ οὐδεμιᾶς ἐτέρας πηγῆς ἀντλῶν, πλὴν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως. Καὶ ναὶ μὲν δέχεται «ὀλίγας φιλοσοφικὰς ἐπιδράσεις», ἀσκηθείσας ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ταύτας ἀπαραλαμβάνει οὗτος ἐμμέσως ἐκ τῆς φιλοσοφίας διὰ τῆς πατερικῆς παραδόσεως». Ἐν τῇ τρίτῃ παραγράφῳ ἐξετάζονται αἱ σχέσεις καὶ ἐπιδράσεις τῆς θεολογίας τοῦ Θεωμᾶ Ἀκινάτου ἐπὶ τῆς περὶ προνοίας διδασκαλίας τοῦ Σχολαρίου. Ὁ σ. δέχεται, ὅτι ἠσκήθησαν τοιαῦται ἐπιδράσεις ἐν τῇ περὶ συντηρήσεως τοῦ κόσμου διδασκαλίᾳ, τῇ περὶ ἀμέσου δημιουργίας τῶν ψυχῶν τοιαύτῃ, τῇ ἀποδοχῇ τῆς λατινικῆς δόξης ὅτι ἡ Θεοτόκος ἦτο ἀμέτοχος τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτηματός καὶ τῇ ἐσχατολογικῇ διδασκαλίᾳ περὶ τῆς μετὰ θάνατον τύχης καὶ καταστάσεως τῶν ψυχῶν. Τέλος ἐν τῇ τετάρτῃ παραγράφῳ γίνεται βραχεῖα καὶ οὐχὶ ἐπαρκὴς ἐξέτασις τῶν σχέσεων τῆς περὶ προορισμοῦ διδασκαλίας τοῦ Σχολαρίου πρὸς τὸν Μωαμεθανισμὸν καὶ τὰς χριστιανικὰς αἱρέσεις. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ὁ σ. περιορίζεται νὰ διαπιστώσῃ ἀπλῶς, ὅτι «ἡ ἐπιδρασις τοῦ Ἰσλάμ ἐπὶ τοῦ Σχολαρίου ὑπῆρξε μᾶλλον ἀρνητικὴ ἢ θετικὴ», ἀνευ ἐγκυτέρας τινὸς ἐρεύνης, περὶ δὲ τῶν χριστιανικῶν αἱρέσεων γίνεται σύντομος μνεία τοῦ Ἡμιπελαγיאτισμοῦ μόνον καὶ συνάγεται ἐν τέλει τὸ συμπέρασμα, ὅτι «ὁ Σχολάριος παρέμεινε μακρὰν τῶν γνωστῶν εἰς αὐτὸν χριστιανικῶν αἱρέσεων καὶ διετήρησεν ἀλώβητον καὶ γνησίαν τὴν ὀρθόδοξον αὐτοῦ πίστιν, ὡς παρέλαβεν αὐτὴν ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν». Καθόλου εἰπεῖν, ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τῆς διατριβῆς ὁ σ. κατέβαλε σοβαρὰν προσπάθειαν, ὅπως φέρῃ τὴν περὶ προνοίας καὶ προορισμοῦ διδασκαλίαν τοῦ Σχολαρίου εἰςσχέσαν καὶ οὕτως εἰπεῖν εἰς διάλογον πρὸς τε τὸ θεολογικὸν καὶ τὸ φιλοσοφικὸν παρελθὸν αὐτοῦ, πρὸς τε τὸ σύγχρονον αὐτῷ πνευματικὸν περιβάλλον: θεολογικὸν, φιλοσοφικὸν, Πλή-

θωνα καὶ Μωαμεθανισμόν, ὡς καὶ πρὸς τὴν σύγχρονον ἡμῖν θεολογικὴν σκέψιν, οὕτω δὲ κατέστησε τὴν διατριβὴν του ἱκανῶς ἐπικαιρον καὶ ἐνδιαφέρονσαν.

Ἄκολουθεῖ ὁ ἐπίλογος (σ. 261-265), ἐν ᾧ ἐκτίθησιν ὁ σ. σκέψεις καὶ κρίσεις τινὰς περὶ τῆς ὅλης περὶ θείας προνοίας καὶ προορισμοῦ διδασκαλίας τοῦ Σχολαρίου, ἐξαίρων πρῶτον μὲν τὰ ἀσθενῆ καὶ τρωτὰ αὐτῆς σημεῖα, εἶτα δὲ καὶ τὰ πλεονεκτῆματα καὶ γενικῶς τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν τοῦ καθόλου ἔργου τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου. Ἐν τέλει ἡ ὅλη διατριβὴ κατακλείεται διὰ τῆς βιβλιογραφίας τοῦ θέματος (σ. 267-274).

Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τῆς παρούσης διατριβῆς τοῦ κ. Μέγα Φαράντου. Γενικῶς κρινομένη αὕτη παρουσιάζεται ὡς μετὰ πολλῆς ἐπιστημονικῆς ἐμβριθείας καὶ δογματικῆς ἀκριβολογίας συντεταγμένη καὶ βιβλιογραφικῶς ἐνημερωμένη, ἐκθέτουσα εὐμεθόδως καὶ ἐπιτυχῶς τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως Γενναδίου Σχολαρίου περὶ τῆς θείας προνοίας καὶ τοῦ θείου προορισμοῦ. Ὁ σ. αὐτῆς εἰργάσθη μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ φιλοπονίας, ἐρευνήσας οὐ μόνον τὰ συγγράμματα τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, ἀλλ' ἀνατρέξας καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς φιλοσοφικὰς πηγὰς, ὡς καὶ τὰς θεολογικὰς τοιαύτας τῶν ἱερῶν Πατέρων καὶ τῶν βυζαντινῶν θεολόγων, ἐκ δὲ τῶν Σχολαστικῶν ἰδίως Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου, ἐν συσχετισμῷ καὶ πρὸς τινὰς συγχρόνους δογματικὰς συγγραφὰς ἑτεροδόξων θεολόγων καὶ μάλιστα τοῦ K. Barth καὶ E. Brunner. Ἐκινήθη δὲ πανταχοῦ μετὰ μεγάλης ἀνεσεως καὶ κατέληξεν εἰς ὀρθὰ συμπεράσματα, χρησιμοποιήσας τὴν ὀρθὴν δογματικὴν ὀρολογίαν καὶ διατύπωσιν καὶ γλωσσικὴν ἔκφρασιν, οὕτω δὲ ἐπέτυχε νὰ διατυπώσῃ μετ' ἀκριβείας τὰ δόγματα, ἅτινα ἠρεύνησε. Τοιοῦτοτρόπως κατάρθρωσε νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν νεοελληνικὴν Θεολογίαν ὀλοκληρωμένην τὴν ὀρθόδοξον περὶ θείας προνοίας καὶ θείου προορισμοῦ δογματικὴν διδασκαλίαν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγγραμμάτων Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, ἀλλὰ μετ' ἀναφορᾶς καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν δογματικὴν παράδοσιν τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἰω. Ν. Καρμίρης.

Gott in Welt. Festgabe für Karl Rahner, hrsg. v. J. B. Metz, W. Kern, A. Darlapp, H. Vorgrimmler. Bd 1 σ. 83-667. Bd II σ. 964. Freiburg, Basel, Wien (Herder) 1964.

Δύο ὀγκώδης τόμοι ὑπὸ τὸν τίτλον «Θεὸς ἐν Κόσμῳ» μὲ 72 ἐν συνόλῳ ἐπιστημονικὰς συμβολὰς ἀποτελοῦν τὴν τιμητικὴν προσφορὰν, εἰς τὴν ὅποιαν προέβησαν μαθηταὶ καὶ φίλοι τοῦ διαπρεποῦς ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου Karl Rahner ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐξηκοστῆς ἐπετελείου τῶν γενεθλίων του. Ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει μελέτας ἀφιερωμένας εἰς βασικὰ φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ ζητήματα ὡς καὶ βιβλικὰ θέματα. Ὁ δεῦτερος τόμος περιλαμβάνει μελέτας ἐπὶ τῆς χριστολογίας καὶ τῆς ἐκκλησιολογίας, ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῶν θρησκειῶν καὶ τῶν ὁμολογιῶν, ὡσαύτως μεθοριακὰ, φιλοσοφικὰ - θεολογικὰ ζητήματα τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν ὡς καὶ τοιαῦτα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐπισημῶς πῖναξ συγχαίροντων (μὲ ὑπὲρ τὰ 90 ὀνόματα), πλήρης κατάλογος τῶν δημοσιευμάτων τοῦ τιμωμένου (μέχρι 1.1.1964, 887 τίτλοι) καὶ πίνακες ὀνομάτων καὶ πραγμάτων συμπληρῶνουν τὸ ἀφιέρωμα.

Φυσικὰ δὲν εἶναι ἐνταῦθα δυνατόν νὰ ἐξετασθῇ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπὶ μέρους συμβολῶν, αἱ ὁποῖαι διακρίνονται καὶ ὡς πρὸς τὰ θέματα καὶ ὡς πρὸς τὴν ποιότητά των. Ὁπωσδήποτε αἱ συμβολαὶ αὗται μαρτυροῦν εὐγλωττίως διὰ τὴν μεγάλην ἀπήχρησιν, τὴν ὅποιαν ἔχουν εὑρεῖ αἱ σκέψεις τοῦ τιμωμένου ἐντὸς τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας (πρβλ. L. B. P u n t e l, S. J., Zun Denken Karl Rahners, ἐν: Zeitschrift für katholische Theologie 86 (1964) 304-320). Ὅταν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἐνὸς τὸν ρωμαιοκαθολικισμόν τοῦ παρελθόντος καὶ ἀφ' ἑτέρου ἰδὲς ἐσχάτως παρατηρουμένας τάσεις αὐτοῦ, δὲν δύναται παρα νὰ ἀναγνωρίσῃ, ὅτι ἡ ἐπιρροὴ τοῦ K. Rahner ἐπὶ τῆς συγχρόνου ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας

ἀποτελεῖ ἐν πολλοῖς σπουδαίαν ὑπηρεσίαν ἀναφορικῶς πρὸς τὴν καθολικότητα τῆς ἐκκλησίας. Ἡ θεολογικὴ συμβολὴ τοῦ K. Rahner κατανοεῖται ὀρθῶς, ὅταν θεωρηθῇ ἐντὸς τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ πλαισίου τῆς. Εἰς μίαν χριστιανικὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας ἡ θεολογικὴ συγγραφικὴ παραγωγὴ τελεῖ ὑπὸ τὴν καταθλιπτικὴν πίεσιν τοῦ *imprimatur* τῆς ρωμαϊκῆς αὐθεντίας, ἀποτελεῖ ἀληθῆ σχεδὸν ἡρωϊσμὸν ἢ προσπάθειαν διὰ μίαν ὑπέρβασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ καθολικοῦ στοιχείου. Διὰ τὸν ἐκτὸς τοῦ ρωμαιοκαθολικισμοῦ ἰστάμενον ἀποτελεῖ ἀντιστοίχως μεγάλην χαρὰν ἢ εὐκαιρίαν, νὰ χαιρετίσῃ τοὺς ρωμαιοκαθολικοὺς ἐκεῖνους θεολόγους, οἱ ὅποιοι, ὅταν διαπιστώνουν τὸν διλημματικὸν χαρακτῆρα τῆς σχέσεως μεταξὺ ρωμαϊκοῦ καὶ καθολικοῦ στοιχείου τῆς ἐκκλησίας των, εἶναι διατεθειμένοι νὰ προτιμῆσουν τὸ δεύτερον, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν ἐξεγείρωνται κατὰ τοῦ πρώτου. Χωρὶς τὴν τόσον γνωστὴν καὶ τόσον ἀποκρουστικὴν διπλωματικὴν σκοπιμότητα οἱ θεολόγοι οὗτοι ἐργάζονται καρποφόρως διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ καθολικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὰς ρωμαϊκὰς περιπτώξεις του, διὰ τὴν συνάντησιν δηλ. τῶν πιστῶν εἰς τὴν μίαν Ἐκκλησίαν. Ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, πόσον στενὴ εἶναι ἡ συμπλοκὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ τοῦ καθολικοῦ στοιχείου εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν σκέψιν τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ χαιρετισθῇ μὲ ἀνυπόκριτον χαρὰν πᾶν βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς αὐθεντικῆς καθολικότητος, ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ βῆμα τοῦτο γίνεται μὲ μεγάλην διστακτικότητα καὶ ἐπιφυλακτικότητα.

Ὁ K. Rahner ἀνήκει εἰς τὰ ἐκλεκτὰ ἐκεῖνα πνεύματα τοῦ ρωμαιοκαθολικισμοῦ, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀτέγκτου παπικῆς αὐθεντίας ζητοῦν μὲ εὐκρίνειαν, ἐπιστημονικοφιλοσοφικὴν κατάρτισιν καὶ δύναμιν σκέψεως νὰ ὑπηρετήσουν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἐλευθερίαν του. Παρὰ τὰ δεσμὰ, τὰ ὁποῖα ἀναποφεύκτως θέτει τὸ ρωμαιοκαθολικὸν ὕψος ζωῆς καὶ σκέψεως, ὁ διαπρεπὴς θεολόγος ζητεῖ νὰ ὀμιλήσῃ εἰς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον ἀφορμώμενος ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ καὶ χρησιμοποιοῦν γονίμως τὴν φιλοσοφικὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς μας. Ἐκδηλος εἶναι εἰς τὸ ἔργον του ἡ παρουσία τῆς ἀρχαίας πατερικῆς παραδόσεως, ἂν καὶ πολλὰκις «ἀνανούμως». Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ K. Rahner στηρίζεται εἰς τὴν ἀνθρωπολογίαν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο γίνεται ἰδιαίτερος φανερόν εἰς τὴν διδασκαλίαν του περὶ φύσεως καὶ προσώπου. Ὅ,τι οὗτος ὀνομάζει «ὑπερφυσικὸν ὑπαρξιακὸν χαρακτῆρα» (*übernatürliches Existenzial*), πρβλ. *Lexikon für Theologie und Kirche*, 2. A. Bd 3 (1959) στ. 1301) εἶναι κατ' οὐσίαν ὁ χαρακτῆρ τῆς ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Λόγου θεοθεΐσης φύσεως τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὴν θεολογικὴν ἀνθρωπολογίαν τῶν μεγάλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ K. Rahner εἶναι πατερικὸς, σύγχρονος ἀλλὰ καὶ ἔχι διγυώτερον σχολαστικὸς. Ὁ δογματικὸς ἀνθρωπομορφισμὸς, ἡ ἀνάλογια «ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς», ἡ θεωρητικὴ φαντασίωσις (*Spekulation*), τὰ σχολαστικὰ σχήματα, ἢ ὑποταγὴ εἰς τὰς παπικὰς ἀποφάσεις, τὸ νομικὸν πνεῦμα, ἡ ἰσχὺς τῆς αὐθεντίας κ.λ.π. μαρτυροῦν διὰ τὴν διαφορὰν μεταξὺ πατερικοῦ καὶ ρωμαιοκαθολικοῦ θεολογικοῦ κλίματος. Ὡς γνώστης τῆς διδακτικότητος ἱστορίας τοῦ ρωμαιοκαθολικισμοῦ ὁ ἱησοῦιτης θεολόγος παρατηρεῖ: «... εἰς τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἐποχὴν μας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δημηουργῇ ἡ Ἐκκλησία οὔτε πρὸς τὰ ἔσω οὔτε πρὸς τὰ ἔξω τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εἶναι μία ἱεροκρατικὴ, θρησκευτικῶς μετρημεισμένη μορφή ἐνὸς ὀλοκληρωτικοῦ συστήματος» (*Schriften zur Theologie*, Bd II, 1958, σ. 106).

Ἐντὸς τῶν ὁρίων, τὰ ὁποῖα τοῦ προδιαγράφει ἡ ρωμαϊκὴ του παράδοσις ζητεῖ ν' ἀτενίσῃ τὸ φῶς τῆς σωζούσης ἀληθείας καὶ πέραν τῆς πυκνῆς νεφώσεως τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Ἡ ὑποταγὴ εἰς τὰς παπικὰς ἀποφάσεις εἶναι τόσον ἐκδηλος εἰς τὰ κείμενά του ὅσον καὶ ἡ προσπάθειά του νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν συνείδησιν, ἢ ὁποῖα μαρτυρεῖ διὰ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ ἐνδεχόμενος κίνδυνος νὰ ἐξερεθισθῇ ἢ ἐλλοχεύουσα καὶ καραδοκίῃσα αὐθεντία ἀναγκάζει εἰς ἠδξημένην προσοχὴν καὶ ἐπιφύλαξιν. Ἐν τούτοις ὀπισθεν τῆς διστακτικότητος καὶ τῆς ὑποταγῆς ἀναγγέλλουν τὴν ἀπελευθερωτικὴν παρουσίαν των

φλέγοντα ἐρωτηματικά. Ὁ Κ. Rahner καὶ ὑπακούει καὶ ἐρωτᾷ. Ἀκολουθεῖ ἀλλὰ καὶ προπορεύεται. Ἐπαναλαμβάνει καὶ δημιουργεῖ. Μὲ καθαρῶς ρωμαιοκαθολικὰ κριτήρια θεωρούμενος παρουσιάζεται περισσότερο ὡς θεολόγος τῆς ἐρωτήσεως καὶ ὀλιγώτερον ὡς θεολόγος τῆς ἀπαντήσεως. Ὁ διανοούμενος θεολόγος δὲν ζητεῖ ν' ἀφήσῃ τὸν ἀναγνώστην του μὲ τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἡ θεολογία ἔχει λύσει ὅλα τὰ ζητήματα. Πολὺ περισσότερο μεταδίδει εἰς αὐτὸν τὴν ἐρωτηματικὴν διάθεσιν, ἡ ὁποία δὲν ἐφησυχάζει εἰς τὸ δεδομένον ἀλλὰ ζητεῖ νὰ προχωρήσῃ. Μὲ τὴν ἐρώτησίν του θέτει τὴν ρωμαιοκαθολικὴν διανόησιν εἰς κίνησιν. Ὁ Κ. Rahner εἶναι ὁ ρωμαιοκαθολικὸς δογματικὸς, ὁ ὁποῖος κατ' ἐξοχὴν ἐρωτᾷ. Ἐρωτῶν ὁ θεολόγος γίνεται δημιουργός, δημιουργῶν δὲ καθίσταται ἡγέτης. Διὰ τῆς ἐρωτήσεώς του ὁ Κ. Rahner κατευθύνει. Ἡ θεολογία τῆς ἐκκλησίας του συνειδητοποιεῖ οὕτω ζωτικὰ προβλήματα. Νέαι προοπτικαὶ ἀνοίγονται. Ἡ ἐρώτησις ἀποκτᾷ μὲ τὸ ἔργον τοῦ Κ. Rahner δικαίωμα, διὰ τὰ ὁποῖα μία συντηρητικὴ νοοτροπία ἐνδέχεται ἴσως νὰ δυσανασχετῇ.

Βεβαίως ἡ σχολαστικὴ παράδοσις δὲν εἶναι καθόλου φορτίον ἐλαφρόν. Ἡ εὐκίνησις τῆς θεολογούσης σκέψεως περιορίζεται ἀπὸ τὰ παραδεδομένα σχολαστικὰ σχήματα, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποκλείει μίαν συνάντησιν τοῦ θεολόγου μὲ τὴν νεωτέραν, καὶ μάλιστα τὴν σύγχρονον, εὐρωπαϊκὴν διανόησιν. Ἄλλωστε εἶναι ἐν προκειμένῳ χαρακτηριστικὴ ἡ ὀπωσδὴ ποτε διαδεδομένη τάσις μεταξὺ ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, νὰ παρουσιάζωνται περιπτῶς ὡς σύγχρονον ὑπαρξιστὰς διανοοῦμενοι οἱ μεγάλοι σχολαστικοὶ θεολόγοι τοῦ Μεσαίωνα. Ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου καὶ τοῦ Martin Heidegger ἐκλαμβάνεται πολυτάκως ὡς συγγένεια καὶ μάλιστα στενὴ. Ἡ ἀνάγκη τῆς συνεχείας καὶ τῆς ἐπικαιρότητος ἀφ' ἑνὸς καὶ τὸ ἀδιαμφισβήτητον ἴσως δικαίωμα τῆς ἐλευθέρως ἐπιθέσεως τῶν τόνων κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ἀφ' ἑτέρου παρέχουν εἰς τὸν ἐρμηνευτὴν τὴν δυνατότητα διὰ πολὺ ἐνδιαφερούσας μεταμορφώσεις...

Ὁ Κ. Rahner ζητεῖ νὰ ἐναρμονίσῃ σχολαστικὴν παράδοσιν καὶ σύγχρονον ὑπαρξιακὸν τρόπον σκέψεως (μεταξὺ τῶν συγχαίροντων εἶναι καὶ ὁ Heidegger, σ. 28), ρωμαϊκὰ στοιχεῖα καὶ Καθολικότητα, πατερικοὺς θησαυροὺς καὶ συγχρόνους ἀπαιτήσεις. Ἡ δεδομένη καὶ ἡ ζητούμενη πραγματικότης, τὸ ρωμαϊκὸν καὶ τὸ καθολικόν, ἡ ὑποταγὴ καὶ ἡ ἀλήθεια, ὁ σχολαστικισμὸς καὶ ὁ ὑπαρξισμὸς, τὸ σχῆμα καὶ ἡ οὐσία, ἡ θεωρητικὴ φαντασίωσις (Spekulation) καὶ ἡ κριτικὴ ἀνάλυσις, ἡ παράδοσις καὶ ἡ δημιουργία, ἡ φύσις καὶ ἡ χάρις, ὁ χριστιανὸς καὶ ὁ ἄπιστος συγγενὴς του, ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ πειθαρχία ἀποτελοῦν μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα, πρὸς τὰ ὁποῖα στρέφεται τὸ διερευνητικὸν βλέμμα τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ διανοομένου. Τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, τὸ στατικὸν καὶ τὸ δυναμικὸν στοιχεῖον, ἡ προοπτικὴ καὶ ὁ κίνδυνος, τὸ ἔνα καὶ τὰ πολλὰ συνειδητοποιοῦνται μὲ ἐντυπωσιακὴν δύναμιν εἰς τὸ θεολογικὸν καὶ φιλοσοφικὸν ἔργον του. Μὲ τὴν ἐξημένῃν προσοχὴν ζητεῖ ὁ Κ. Rahner διὰ μέσου των ρωμαϊκῶν κληρονομιῶν νὰ ἐπισημάνῃ τὰ σύνορα τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ κόσμου. Μὲ τὰς συμβολὰς του εἰς τὴν ἐκκλησιολογίαν καὶ τὴν ἀνθρωπολογίαν ἀνοίγει εἰς τὸν ρωμαιοκαθολικισμὸν εὐρὴν ὀρίζοντα πέραν τῶν Ἄλπεων τῆς ρωμαϊκῆς ἀποκλειστικότητος. Ἡ ρωμαιοκαθολικὴ σκέψις του κινεῖται εἰς γηνσίως οἰκουμενικὴν τροχιάν.

Ὁ Κ. Rahner δὲν ἔχει συγγράψῃ ἐγχειρίδια. Ἡ δημιουργικὴ δύναμις τῆς σκέψεώς του κατευθύνεται εἰς τὴν ἔρευναν ὀρισμένων θεμάτων τῆς θεολογίας, τὰ ὁποῖα ζητεῖ νὰ προωθήσῃ. Ὁ Κ. Rahner δὲν εἶναι ὁ συστηματικὸς τῶν μετόπισθεν, ἀλλὰ ἕνας πρωτοπόρος ἀγωνιστὴς τῆς ρωμαιοκαθολικῆς σκέψεως. Ἡ θεολογία του ἀφορμωμένη ἀπὸ τὸ παρελθὸν προσβλέπει εἰς τὸ μέλλον. Διότι συνειδητοποιεῖ ἐντὸς τοῦ ρωμαιοκαθολικισμοῦ τὰς ἀνάγκας τοῦ παρόντος.